

KLASİK ULUSLARARASI TİCARET TEORİSİ VE AZGELİŞMİŞ ÜLKELER

HLA MYINT +

Çeviren : Asis. Emin ERTÜRK

Geçmişte uluslararası ticaretin klasik teorisinin az gelişmiş ülkelere uygulanabilirliği üzerinde önemli miktarda münakaşa oldu (2). Bu ihtilaftaki karmaşıklıklar aşağıdaki gibi saptanabilir. Muhalifler, 19. yy ticaret örneğini göstererek, az gelişmiş ülkelerin ihracatının hammaddeler, ithalatının da mamul mallar olması dolayısıyla, klasik uluslararası ticaret teorisinin bu ülkelerin kalkınmasında zararlı olduğunu iddia etmekle işe başladılar. Fakat bu iktisatçılar iddialarını direk olarak isbatlama yerine elverişsiz ticaret örneğinin sorumluluğunu taşıdıkları için hükümlerini klasik teoriye yönelttiler. Ortodoks iktisatçılar hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelere uygulanabilirliğini iddia ettikleri karşılaştırmalı maliyetler prensibini tekrarlayarak klasik teorinin savunmasına yöneldiler. Bundan sonra tartışma birinci sorundan, 19. yy ticaret örneğinin tarihi realite olarak az gelişmiş ülkelere elverişli olup olmadığı, teorik modelde varsayıldığı gibi işleyip işlemediği, karşılaştırmalı maliyetler analizinin bu ülkelere uygulanıp uygulanamayacağı tartışmalarına

(*) Economic Journal, Vol. LXVIII, No: 270 (June, 1958), PP. 317-37.

(+) The London School of Economics

(1) Bu araştırmada Sir Donald MacDougall, Professor H.G. Johnson, R.M. Sundrum ve G.M. Meier'in yorumlarından yararlanılmıştır.

(2) Konu üzerindeki yoğun literatürden; birincisi ortodoks iktisatçıların, ikincisi de muhaliflerin durumunu açıklayacak dikkate değer iki kaynağı verebiliriz: J. Viner, International Trade and Economic Development ve G. MYRDAL and International Economy

kaydı. Her iki taraf görüşlerini, sanki karşılaştırmalı maliyetlerle klasik teori aynı iki sorun imiş gibi bir tutma eğilimi gösterdiler.

19. yüzyılın uluslararası ticaretin az gelişmiş ülkelere doğru gelişmesi, ideolojisine ve realiteye çok daha yakın olduğu halde; bu araştırmada da görülmüş olacağı gibi uluslararası ticaretin klasik teorisinde, iki sorunun aynı olarak düşünülmesi diğer sorunların ihmaline götürmüştür. I. ve II. bölümde, Adam Smith'den J.S. Mill'e kadar uzanabilen bu öğelerin taslağını çizeceğiz. III. bölümde, az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaretinin geçmiş ve şimdiki örneklerini daha fazla aydınlatmak için Adam Smith'in verimli olarak geliştirmiş olduğu yaklaşımlardan birinin nasıl olduğunu göstereceğiz. IV. bölümde analizimizin bazı politik yönlerine dokunacağız ve hem ortodoks iktisatçıların hem de yeri gelmişken diğer muhaliflerin zayıf oldukları noktaları da göstermeye çalışacağız.

— I —

Klasik uluslararası ticaret teorisinin ihmal edilmiş öğeleri Adam Smith'de, özellikle «Milletlerin Serveti»nden alınmış aşğıdaki anahtar pasajdan izlenebilir.

Hangi iki ülke arasında dış ticaret yapılmışsa bundan iki farklı yarar güdülmüştür. Ülkeler aralarında talep olmayan üretim ve işgücünü dışarı atar; buna karşılık talep edilen başka şeyleri geri getirir. Bu değişimle ülke, değersiz fazlalıkları başka şeylerle değiştirerek değerlendirir; insanların isteklerinin bir kısmını ve zevklerindeki artışı tatmin eder. Bu alışveriş sayesinde, yerli pazarın darlığı işbölümüne ve imalat ve sanat dallarında branşlaşmaya engel teşkil etmez. Mevcut durumdan daha iyi bir duruma doğru gidiş görülür. Ülkelerin işgücünün yerli tüketimi aşabilir bütün üretimi için ticaret tüm üretim güçlerinin değerlendirilmesini teşvik eder, yerli üretimi en yüksek düzeye çıkararak reel hasılayı ve toplumun servetini artırır. (Vol. I, Cannen ed; P. 413)

Burada iki fikir vurgulanmıştır. (i) Uluslararası ticaret, iç pazarın darlığını giderir ve yukarıda belirtilen yerli gereksinim-

lerin üzerindeki fazla üretimin ülke dışına çıkarılması için bir kapı vazifesi görür. Bu gelişmeler uluslararası ticaret teorisinde «artı değer kapısı» olarak isimlendirilmiştir (3). Bu arada merkantilist sondaj ifadelerle uyandırılmış bazı ön yargılardan kaçınmayı umut ediyoruz. (ii) Uluslararası ticaret, iç pazarın kapsamını genişleterek işbölümünü düzene koyar ve ülke içi verimliliğin genel düzeyini geliştirir. Bu gelişmeler verimlilik teorisi olarak isimlendirilmiştir. Bir esas olarak artık kapısı teorisi ile ilglieneceğiz ve 19. yy da az gelişmiş ülkelerde uluslararası ticaretin naslı geliştiğine ışık tutacağız. Fakat önce verimlilik teorisine kısaca bakmamız gerekir.

Uluslararası ticaret için verimlilik doktrini uzmanlaşmanın yorumunda, muakeyeseli maliyetlerden farklıdır (a), Karşılaştırmalı maliyetler teorisinde uzmanlaşma yaklaşık olarak, veri teknoloji ve belli kaynaklar üzerinde oluşturulmuş üretim olanakları eğrisi boyunca statik bir harekettir. Verimlilik teorisi dinamik bir güç olarak uluslararası ticaret teorisine dayanır; pazarın kapsamını ve işbölümünün alanını genişleterek işçinin hüner ve becerilerini geliştirir, teknik yenilikleri teşvik eder, teknik bölünmezliğin üstesinden gelir. Genellikle ticaret yapan ülkeler için bir tatmin olarak verimi artırmaya ve iktisadi kalkınmaya neden olur (4). Bu ayırım, karşılaştırmalı maliyetler teorisinde direk kazançlar, Adam Smith'in verimlilikte artmalar endirek kazançlar olarak dikkate alınmış, ve J.S. Mill tarafından realize edilmiştir. Hatta Mill bu doktrini bütün ülkelere genişleterek, sanayi devrimi öncesinde, uluslararası ticaret, yeni işteklere üretmek, aralıklı sanayi devrimlerine yol açtığını iddia

(3) Bu terim professor J.H. Williams'dan alınmıştır, ayrıca J.S. Mill'in prensiplerinde, Smith'in uluslararası ticaret üzerindeki görüşlerini eleştirdiği bölümde de belirtilmiştir Professor Williams Crude doktrininin vaftiz babası olan tek modern iktisatçıdır. O, bir ülkenin fazla üretimi için ihracat piyasasından mahrum olması dolayısıyla uğrayacağı kayıplarla ilgilendiği halde, biz şimdiye kadar uluslararası ticarete girmemiş bir az gelişmiş ülkenin, artık verim kapasitesi için bir kapı elde ettiğindeki kazançları üzerine, özel dikkat harcayacağız. Cf. J. H. Williams «The Theory of International Trade Reconsidered» Economic Journal, June 1929, PP. 195-209.

(4) Cf. op. cit., Chaps. II ve III, Book I, Adam Smith'in bu görüşü Professor Allyn Young'in Increasing Returns and Economic progress olarak bilinen mekalesinde ele alınmıştır.

etmiştir. b) Karşılaştırmalı maliyetler teorisinde uzmanlaşma kaynak tahsisi olarak anlaşılmış ve süreç tamamen tersine çevrilmiştir. Bununla birlikte, Adam Smith'in uzmanlaşma usulu kolaylıkla tersine çevrilmeyen ve ülkenin verimlilik yapısını ihracat talebine adapte eden bir usuldür. Bu demektir ki, bir ülkenin ihracat piyasası için uzmanlaşması, ticaret hadlerinin değişmesiyle, karşılaştırmalı maliyetler teorisinde düşünüldüğünden daha büyük bir yaraya neden olacaktır. Bu noktaya tekrar döneceğiz.

19. yy. öncesinin düşünce ikliminin yayılmasında uluslararası uzmanlaşmanın «verimlilik» görüşü «güçsüzlük» görüşüne tahakküm etti. Yarı popüler bir düzeyde ve özellikle az gelişmiş ülkelere uygulanmasında Adam Smith'in verimlilik doktrini serbest ticaret görüşüne doğru bağımlı ihracat görüşü içinde geliştirdi. Adam Smith uluslararası ticaretin verimliliğin arttırılmasında ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında yararlı olduğunu negatif ve nötr politikaların ticarete engellerinin devletin pozitif teşvik politikası tedbirleriyle ortadan kaldırması gerektiğini ileri sürmüştür. Uluslararası ticaretin baskıları altında, bütün kolonyal devletler kolonilerini ihracatını geliştirme girişimlerinde, katı Lauses-faire politikası güttiler (5). Ayrıca bu kolonyal devletler, tekelci ayrıcalığın avantajlarına sahip şirketler kurarak ve halkı doğuştan veriglendirerek güçlerini arttırmak ücretli işçi çalıştırmaya başlayarak para ile alınan ürün miktarını arttırmak gibi klasik olmayan metodları sık sık kullanma yoluna gitmekle birlikte Adam Smith'ci uluslararası işbölümünün faydacı doktrinini doğrulamak için, kendi politikalarının uygunluğunu araştırdılar. Bu bazı muhaliflerin neden kolonyalizmle klasik teoriyi bir tuttuklarını ve neden klasik serbest ticaret teorisinin resmi mucidi Adam Smith'e Rikardo yerine saldırdıklarını izah eder.

Belirtmek gerekir ki, Adam Smith'in ondokuzuncu yüzyılda az gelişmiş ülkelere uygulanan uluslararası yaygın ticaret tarafından karakterize edilmiş verimlilik görüşü, ideolojik ilişkiler-

(5) Örneğin bakınız; L.C.A. Knowler, The Development of The British Overseas Empire, Vol. I, PP. 119-20, 248-49, 486-87, IV. bölümde de göstereceğimiz gibi özellikle kabul etmelerine rağmen ihracatı teşvik politikaları ihracatı geliştirme yanında kafi derecede anlamlı olmamıştır.

de günümüzün iktisadi güçlerine kıyasla daha öğreticidir (6). Daha sonra göstereceğimiz gibi az gelişmiş ülkelerin fiziksel output vetoplam değer alarak ihracatının hızla geliştiği doğrudur. Çoğu kere ihracata yönelik malların üretimindeki artma oranı nüfustaki artma oranının üzerinde idi ve sonuç olarak fert başına verimde gözle görülür bir artış olmuştur. Yine belirtmek gerekir ki, bu Adam Smith tarafından düşünüldüğü gibi sessizce olmamıştı, yani daha iyi işbölümü ve uzmanlaşma, adam başına verimliliğe, becerilerde kümülatif düzelmelere ve yeniliklere yol açmadı. Daha ziyade bu görüş fert başına cutputda artmaya (i) sonunda, işgücü, tarnsferleri verimlilikte artmaya paralel olarak idame ekonomilerinden geniş ekim alanlarına kaydı ve (ii) daha sonra göreceğimiz gibi çalışma saatlerinde ve istihdam edilen işgücünden sağlanan kazanç payındaki artmanın, idame ekonomilerindeki yarı atıl işgücüne kıyasla hangisinin daha önemli olduğunu saptamaya yaradı. İşçilerin idame ekonomilerinden plantasyonlara kayması sonucu vasıflı idarecilikle birlikte sermaye hasıla arasında verimlilikte bir artış kesinlikle gerçekleşti. Fakat bu bir takım nedenlerle önemli bir rol oynuyordu. Yerli işgücünün idame ekonomilerinden ayrılışının geriye gidiş olduğunu da belirtmek gerekir. Yüksek dolaşım oranına bağlı olmakla birlikte bu ayrılma verimliliği artırma girişmelerine pek uymuyordu. Ne yazık ki bu başlangıç tecrübesinde, yerli potansiyel dikkate alınarak, aşağı tabakanın büyük insan gücü en az sermaye harcamaları ile birlikte kullanılmış ve bu kullanım ucuz işçi mukavelesini pekiştirmiştir (7). Yani yerli işgücü bittiği zaman üretim metodlarının reorganizasyonu ile daha fazla makine işgücü yerine ikame edilmiyor, fakat ucuz işgücü arzı için daha geniş ekim alanları araştırılıyordu. Bu niçin az gelişmiş ülkelerde 18. yy. uluslararası ticaret metodunun, Hindistan ve Çin'deki büyük ölçekli ucuz

(6) 12 ve 19. dipnotlara bakınız: Sir Donald MacDougall'ın *The World Dollar Problem* PP. 134-43. Az gelişmiş ülkelerde işgücünün verimliliği genellikle rakamlarda görüldüğünden daha hızlı artmıştır. Bütün olarak ihracata yönelik üretim, sabit tekniklerle ve işgücünün hünelerleriyle yapıldığı için, çalışma saatlerini ve istihdam edilen işgücünün kazançlarını artırarak ihraata yönelik üretim yapmak, işgücü saati başına verimlilikte artmaya oranla bizim görüşümüze daha yakındır.

(7) Cf. S.H. Fronkel, *Capital Investment in Africa*, PP. 142-46, and W.M. MacMillan, *Europe and West Africa*, PP. 48-50.

işgücü tarafından karakterize edildiğini göstermek bakımından önemlidir (8). Dünya pazarında hammadde gereksinimi genişledi ve yayıldı. Bu yayılma esnasında üretimin hedefi boyunca olanaklı olduğu ölçüde hızla genişlemesi gerekirken ve yeni teknik ve organizasyonlarla karşılaşmak olanaksızken, işlerin ani durgunluğunda, bütür amaçlar için sermayeyi artırmak zordu. Bu başarısızlığı düzeltmek için Adam Smith'in ideal uzmanlaşma görüşü ihracat ürünlerinin geleneksel ürünler olduğu yerlerde (Güney Batı Asya'daki pirinç gibi) yeteneklerde iyileşmeleri devam ettirerek, ihracat sektöründeki çiftçide uyanmaya neden oldu. İhracata yönelik üretimde bu genişleme idame ekonomilerinden tarım alanlarına daha fazla toprağın, eski metodlar kullanılarak katılmasıyla başarılmıştı ve hatta yeni ihracat ürünleride bu arada tanınmıştı. Başarılarının sırrı, çiftçi gibi oldukça basit metodlara bağlı kalarak ihracata yönelik üretim yapan kesimler radikal olmayan gidişle, idame tarımda geleneksel üretim tekniklerini kullanmış olmalarında yatmaktadır (9).

Ekonomik kalkınmayı seçmek sürekli hünelerdeki gelişmeye dayanarak artan verimler vef aktörlerin daha üretkif kombinasyonu yerine, 19 yy. ın az gelişmiş ülkelerinde uluslararası ticaretin yaygınlığı sabit verimlere dayanan oldukça daha katı faktör kombinasyonları ve daha basit metodlar uygun görülmüş. Yalnız, böyle gelişme metodlarının pruzsüzce devam edebilmesi faktör arzının arzu edilen oranda artırılabilmesine bağlıdır.

(8) Cf. Knowlar op. cit., PP. vil ve 182-201

(9) A. McPhree'nin Batı Afrika'nın yer fıstığı ve hurma yağı hakkında yazdığı gibi «Onlar enerji talebi ve yerli düşünce üzerinde küçük bir etkide bulunmadı. Bu onların, ekonomik gelişmeye gönüllü olarak aşılmanmalarına bağlıdır», (The Economic Revaluation in West Africa, PP. 39-40). Bazı yazarlara göre bu, teknik düzenlemelerin ve işgücü arzında tarım sektörünün diğer sektörlerle yardımlaşmasının ihmalden doğuyordu. Cf. Örneğin W.A. Levis, «Economic Development With Unlimited Supplies of Labour». (Manchester School, May 1954, PP. 149-50). Batı Afrika'da ekonomik aktivitede aksak uzmanlaşmanın ıslahı için bak. P.T. Bover and B.S. Yomey «Economic Progress and Occupational Distribution», Economic Journal, December, 1951, P 743.

Şimdi Adam Smith'in uluslararası ticarete kanal teorisine dönelim. Bu teori karşılaştırmalı maliyetler teorisiyle iki yoldan çatışabilir:

a) Mukayeseli maliyetler teorisinde bir ülkenin kaynakları ticarete girmeden önce bellidir ve tam olarak istihdam edildiği varsayılmaktadır. Ticaret fonksiyonu, ülkenin belli kaynaklarını yerli üretimle ihracat üretimi arasında daha etkin olarak dağıtarak yeni fiyatlar setinin gelişmesine göre, dışa açılmasında ortaya çıkacaktır. Yerli üretimde azalan maliyetler söz konusu ise tam istihdam ve belli tekniklerle ihracat ürünü arttırılabilir. Buradaki çelişki artık kapısı teorisinde de varsayıldığı gibi, izah edilmiştir. Ülke uluslararası ticarete girerse biraz daha fazla verimli kapasiteye sahip olur (10). Burada ticaret fonksiyonu, ticaret olmadığı zaman kullanılmamış fazla kaynakların hasılası için yeni efektif talep sağlamadığı gibi kaynakları yeniden de dağıtamamıştır. Bu demektir ki ihracata yönelik üretim yerli üretim kısılmadan arttırılabilmıştır.

b) Yukarıdaki fazla verim kapasitesi mefhumu, ihraç edilebilen mallar için gayri elastik yerli talebi, yerli tüketim ihtiyacını, gözle görülebilir iç hareketsizliği ve kaynakların özelliğini açıklar. Buradaki çelişki karşılaştırmalı maliyetler teorisinin tam veya çok büyük dereceden iç faktör hareketliliğinin, ve/veya tüketim ve hem de üretimin daha büyük derecede esnek olduğunu varsaymasındadır. Yani ihracata yönelik üretim için arzu edilmeyen kaynaklar artık verimlilik kapasitesi olarak kalmayacak; ülkeye bazen bir kayıp olmasına rağmen yerli üretim tarafından tekrar absorbe edilecektir.

Yukarıdaki görüş noktasına dayanarak hem serbest ticaret hem de serbest olmayan ticaret görüşü olarak bu iki nokta, artık ürün kapısı teorisinin bir özelliğini açık olarak göz önüne serer. (a) Önceki izole edilmiş ülke görüşünden ticarete girmiş bir ülkeye döndüğümüzde ihracata yönelik üretim için fazla

(10) İthalatı aşan ihracat fazlası olarak değil yerli talebi aşan bir fazla olarak anlaşılmalıdır.

(11) OP.cit.Vol.I, PP. 21 ve 383 Bu Mrs J. Robinson'un tarif ettiği «ilkel durumluğun» bir benzeridir Cf. The Accumulation of Capital, pp. 256-58

verim kapasitesi hem ithalatı azaltma vasıtası olarak hem de ülke içi aktiviteyi geliştirme aracı olarak kullanabilir. Bu Adam Smith tarafından ileri sürülmüş serbest ticaret görüşüdür. (b) Bu görüş noktasından ticarete başlamış bir ülke dünya piyasasında bir dalgalanma ile karşılaşır. İhracata yönelik üretimden kolaylıkla yerli üretime bağlanamayan artı verim kapasitesi, dışsal ekonomik hatalardan dolayı o ülkeyi zayıflatabilir. Smith tarafından 19 yy. uluslararası ticaret örneğinin kritisizmi olarak ele alınmış olan bu görüş gerçekte günümüz yazarlarının görüşüdür. Güçsüzlük kavramı bundan ayrılabilir; biz ticaretin verimlilik teorisinde onun üzerinde duracağız. Kendini ihracat piyasasının isteklerine adapte etmiş ve yönde ihtisaslaşmış bir ülke düşünelim. Burada ele alınan ülkenin zayıflığının sebebi yerli üretimde kullanılmıyacağı (hatta genişlemek ve düzeltmek için de o nlem alınmadığından) büyük artı verim kapasitesine sahip oluşudur. Özellikle büyük madencilik sektörü olan ülkelerde bu ayırım, ayrılması güç olan sınırları daha da bulanıklaştırmaktadır. Bir bütün olarak şunu göstermek istiyoruz ki, Batı Avrupa'nın gelişmesinden ve büyük çapta ihracata yönelik ticareti kurmasından önceki durumu birinci çeşit zayıflığa; çoğu az gelişmiş ülkelerin bugünkü durumu da ikinci çeşit zayıflığa örnek alabilir.

Şimdi dikkatimizi teorik yakınlık içinde artık kapısı teorisine çevirelim. Kısmen teknik düzensizlik kısmen de onun merkantilist kurumları yüzünden, iktisatçılar arasında artık teorisine karşı önemli sayılacak hucumlar vardır. Adam Smith'in artık teorisini merkantilist bir miras olarak gördüğü için bu tartışmalar Mill'de izlenebilir. Sorunun dönüm noktası şuradadır. Niçin artık verim kapasitesine sahip olan bir ülke ticaretten izole edilecektir? Sorunun cevabını kendisinde aramak gerekir. Bu yalnız, Merkantilist aşamada Batı Avrupa için doğru değildi; fakat aynı zamanda Güney Asya'nın Latin Amerika ülkeleri için, 19 yy. da ticarete açıldıkları zaman da doğrudur. Bu durumda denilecektir ki, konvansiyonel uluslararası ticaret teorisi başlangıçta ülke ile işgücü arasındaki oransızlık, uygun fiyat düzeltmeleri yoluyla dengeye getirilebilecektir; yani mademki ücretler yükselecek ve işgücü yoğun üretilen malların fiyatı nisbi olarak yüksek olacaktır ve kiralarla toprak yoğun olarak kullanılan malların fiyatları düşecek, dengede fazla üretim kapasitesi ol-

mayacak; çünkü kıt faktör olan işgücü tam olarak istihdam edilecektir. Uluslararası ticarete girdiği zaman bu ülke, bir kısım işgücünü yerli üretimden çekerek ihracata yönelik üretim yapabilir. Şimdilik bu sonuç oldukça yükseltilmiş fiyat mekanizmasıyla karşılaşarak, iktisadi organizasyon içinde olduğu ve dış dünya ile daha önce temas halinde olmadığı varsayılarak elde edilmiştir. Teorik olarak izole edilmiş bir ekonomi ile ilgilenirken böyle bir yol izlemek öğretici olabilir. Fakat gerçekten tarihi olarak izole edilmiş ekonomilerle ilgileniyorsak bu aldatici olabilir; özellikle, uluslararası ticarete açıldıkları zaman çoğu idame ekonomisine sahip ülkelerle ilgileniyorsak yanıltıcıdır. Gerçekte uluslararası ticaretin gelişmesi, bu ülkelere ya para ekonomisini getirdi ya da para ekonomisini yaygınlaştırdı. Aslında izole edilmiş bir ülkenin tarihi konumunda kaynaklar teknik ve zevkler ve nüfus arasında oransızlık olmaması gerekirken neden artık verim kapasitesi diye bir şeyden bahsedilmektedir?

Üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmadığını söyleyerek Adam Smith, izole edilmiş bir ülkede aşırı verim kapasitesinin atak bir yorum meselesi olduğunu düşünmüştür. Fakat iç pazardaki darlığın nasıl giderileceğine dair bazı tavsiyelerde bulunmuş; özellikle izole edilmiş bir ülkenin gelişmemiş ekonomik organizasyonu, iyi bir iç taşıma sisteminin ve uygun yatırım fırsatların olmayışının iç pazar darlığına sebep olduğunu söylemiştir (11). Daha ziyade Adam Smith'in gözünde artık verim kapasitesi mefhumu fazla toprak olarak anlaşılmamış, fakat fazla toprak fazla işgücüyle birleştirilmiştir. Akut toprak darlığının, sebep olduğu modern işsizlik görüşünden bunu ayırmak gerekir. Adam Smith tarafından modern bir görüşle bazı işsizlik türlerinden bahsedilmiş olmasına rağmen, nüfusu seyrek olan ve etkin iç organizasyonu bulunan ülkelerde bile işgücünün verimsiz olabileceğinden söz etmemiştir. Gerçekte Adam Smith az gelişmiş ülkelerle ilgilenmiş ve kanal teorisinde tabii kaynakların açıklamasına yönelmiştir.

— III —

Şimdi 19 yy. artık kapısı teorisiyle, uluslararası ticaretin az gelişmiş ülkelere doğru genişlemesi arasında ilişki kurmaya çalışalım. Bu ülkeler arasında biraz yavan tarihi bilgilerden şu iki özellik göze çarpar: İlk defa, tabii kaynaklarına göre nüfusu

seyrek olan, önemli ihracat ekonomileri üzerinde gelişmiş Afrika'nın ve Latin Amerika'nın azgelişmiş ülkelerine bakalım. Eğer Kuzey Amerika ve Avustralya boş olarak tarif edilebilirse bu ülkeler tamamen boştu denilebilir (12). İkinci olarak bu ülkelerde, dışa açılmanın içine girmekle, ihracat yönelik üretim, tipik kalkınma eğrisini izledi. 1930 larınb büyük depresyonu bu ülkelerin çoğunu bir duraklamaya götürmekle birlikte, gelişmeye sonradan başlamış olan ülkeler, gelişmelerini İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam ettirebildiler.

Kanal teorisinin, konvansiyonel teoriden azgelişmiş ülkelerde uluslararası ticaretin yayılmasında, daha etkili bir yaklaşım olarak teklif edilmesinin üç nedeni vardır.

(i) Karakteristik olarak yüksek gelişme oranı azgelişmiş ülkelerin çoğunun ihracata yönelik üretimlerinde gözönünde bulundurulamadığı için, karşılaştırmalı maliyetler teorisi belli kaynak ve belli teknik varsayımlara dayandırılmıştır. Gelişmenin her anlamlı kısmını verimlilikte artmaya ve teknikteki devrimci değişikliklere dayandırabiliriz. Birinci bölümde de gördüğümüz gibi çiftçiler, geleneksel üretim metodlarını kullanarak ve tarım alanlarının genişliğine dayanarak ihracata yönelik üretimi yaygınlaştırdı. Madencilik ve plantasyon sektörleri ucuz işgücünün artması veminimum sermaye harcamalarına dayanarak gelişti. Batının bu genişleme yolundaki yardımı iki açıdan olmuştur: Taşımacılık ve komunikasyonun islahı ve yeni maden kaynaklarının keşfi (13). Bunların her ikiside kaynakların daha prodüktif olması için değil, toplam kaynak miktarını artırma

(12) Örneğin, Burma'nın ihracatını yıllık değeri, yıllara göre en yüksek ve en düşük fiyatlar alınarak, 1870-1900 yılları arasında ortalama yıl başına % 5 sabit oranında arttığı gözlenmiştir. Benzer genişleme oranı Siam ve Endonesia'da da gözlenebilmiştir (of. J.S. Fumivall, Colonial Policy and Practice, Appendix I, J.H. Boeke, The Structure of Netherlands Indion Economy, P 184, ve J.C. Ingram. Economic Change in Thailand since 1850, Apperdix C). Gelişme yolu 1930 ların depresyonu tarafından engellenmiş olmasına rağmen Afrika'nın ihracata yönelik ekonomileri 1900 lerden sonra gelişmeye başladı ve resmi ticaret gelirleri, Gold Caast, Nijerya ve Uganda için bu tarihten sonra benzer artma oranları göstermiştir.

(13) BU. Professor L.C.A. Knewler'in tarif etmiş olduğu Tropical ülkelerin ticarete açılması gibidir (Op Cit, PP. 138-52)

metodlarıdır. Bütün bu faktörlerden şu anlaşılıyor ki; bu yayılma metodu kullanılmamış veya fazla kaynakları ihracata yönelik üretim içine çekerek kendi haline bırakmıştır.

(ii) Uluslararası ticarete, tropikal az gelişmiş ülkelerle ılımlı kuşağın gelişmiş ülkeleri, coğrafya ve iklim farklılıklarının sonuçlandığı, mutlak maliyet farklılıklarına sahiptirler. Bu konuda, genellikle ticaret yapan ülkelerin kaynakları arasındaki kalitatif farklılıklar olarak formüle edilmiş karşılaştırmalı maliyetler teorisinin coğrafya farklılıklarını vurgulama eğilimleri (14) aynı iklim ve coğrafya tiplerine sahip olan ülkelerin faktör donatımındaki daha ilginç kantitatif farklılıkların ihmeline götürmüştür. Burma iklim ve coğrafya özellikleri yüzünden prinç ihracatçısıdır. Daha ilginç soru şudur: Aynı iklim ve coğrafya tipleri altında olduğu halde niçin Burma prinç ihracatçısı idi de, Güney Hindistan'ın konusu iken, bu ülke büyük prinç ithalatçısı olarak gelişmişti. Burada artık kapısı tecrisi dikkatlerimizi nüfus yoğunluğu üzerine çektiği için, ihracat kapasitesini büyük çapta belirleyici olarak convansiyonel teori üstünde avantajı sahiptir (15).

(iii) Faktör donatımında önemli kantitatif farklılıkları kabul etmiş olmakla birlikte, Adam Smith'in kaba artık kapısı yaklaşımını niçin, karşılaştırmalı maliyetler teorisinin modern Ohlin Varyantına tercih edilebileceği soru olarak kalmış olacaktır. Esas neden şudur ki, modern Ohlin teorisine göre, esnek ekonomik sistem ve oldukça geliştiği farzedilmiş ve uluslararası ticarete girmiş bir ülke, nisbi faktör oranlarını mümkün olduğu oranda değiştirerek, üretim metodlarını ve faktör bileşimlerini

(14) Cf. J. Viner, International Trade and Economic Development, PP. 14-16.

(15) Problemi faktörlerde kalitatif farklılıklar ve farklılık gösteren kiralara olarak işlemiş olan bu iktisatçılara sorulabilir: Faktörlerin yerli üretimden ihracata yönelik üretime transferlerinin maliyeti sıfır olduğu zaman artık verim kapasitesine niçin farklı olarak göz önünde bulundurulması, gereken kiralaların, etkili bir örneği olarak muamele etmediniz. Fakat buradaki tanım tamamen doğru değildir. Transfer maliyetlerinin sıfır olması, ihracat ürünleri üretiminde kullanılan toprağın yerli idame üretimde kullanılabilmesinden değil, fakat ihracat ürünlerinin üretildiği toprakta, nüfus az olduğu için fazla yiyecek maddelerine talep olmadığındandır. Daha sonra göreceğimiz gibi, nüfusun baskısı artmaya başladığı zaman, java gibi bir ülkede, toprak, tedricen çalınarak ihracata yönelik üretim yapmak için kullanılmış olacaktır.

düzeltebilir. Fakat gerçekte az gelişmiş ülkelerin ekonomik çatısı kaba fakat düzeltmede işe yarayan ham aletlerle örülüdür. Özellikle bu ülkelerin güçsüz teknik ve sermaye kaynaklarına, sabit teknik katsayılar altında hareket etmekten daha yakındır. Gayri elastik talep yüzünden, hem temel tüketim maddelerinden oluşan yerli üretim için, hem de sanayi hammaddelerinden oluşan ihraç edilebilen mallar için farklı faktörlerin talebiyle farklı malların üretiminde önemlid üzeltmelere doğru değişiklik yapabilirler. Bu nokta, daha ham olan artık kapısı yaklaşımını ters yüz etmektedir.

Bizim görüşümüze göre, artık kapısı teorisi karşılaştırmalı maliyetler teorisinde, az gelişmiş ülkeler için uluslararası ticarete daha etkin bir yaklaşım sağlaması, farklı tipteki ihracata yönelik ekonomilerde kullanılan örneklerinin, hepsine uyduğu anlamına gelmemelidir. Basit teoriyaklaşımların bunu yapması beklenemeyecektir. Eğer biz artık verim kapasitesi teorisini bu teori ortada yokken, orijinal faktör donatımının dışında yorum yapmak durumunda isek özellikle, az gelişmiş ülkelerin madencilik ve plantasyon sektörleriyle ilglenmeliyiz. Buradaki fazla verim kapasitesinde, ülke uluslararası ticarete açıldığı zaman büyük ölçüde yeni maden kaynaklarının keşfi geliştirilmiş, sermaye ve işgücünün akışı dikkate alınmıştır. Emek gücü Çinve Hindistan gibi ülkelerle diğer az gelişmiş ülkelerin fazla nüfusu olarak anlaşılmış ve artık terimine tamamen yabancı, sermaye duygusuyla yaklaşılmamıştır. Kuşkusuz bir az gelişmiş ülkede uygun tabii kaynakların varlığı o ülkedeki yabancı yatırımlara hucumun peşin koşuludur. Burada iki noktayı belirtmek gerekir. Birinci olarak, yabancı sermayeyi işin içine sokmak artık verim kapasitesine zarar vermemiştir. Çünkü hem 19 yy. da hem de iki dünya savaşı arasında ki dönemde, yabancı sermaye yatırımlarının, tropikal ve yarı tropikal az gelişmiş ülkelere girişi nisbi olarak küçük olmuştur. İkinci olarak karşılaştırmalı maliyetler teorisi ülkeiçinde tam ülkeler arasında ise tam olmayan (faktör mobilitesi varsayımına dayandığından 19 yy. sermaye ve işgücü mobilitesi olayı, bu teori tarafından büyük ölçüde ihmal edilmiştir (16). Artı verim kapasitesi teorisi en azından yerli idame

(16) Cf. R. Nurkse, *International Investment To-day in the Light of Nineteen the Century Experience*, *Economic Journal*, December, 1954, PP. 744-58, ve *The United Nations Report on International Capital Movements during the Inter-W or period*.

verimini kısımadan madencilik ve plantasyon sektörlerinin üretimini genişletebileceğimizi anlatır.

Artı verim kapasitesi yaklaşımının kullanılmasıyla madenler plantasyon ve Avrupa'nın girişimleriyle kabile ekonomilerinden uzaklaştırılan ve kapalı bir izoh tarzıyla artık olarak isimlendirilmiş olan işgücü ve toprağın gerçekte artık olmadığı isbat edilebilir. Burada kaynakların artık olarak isimlendirilmesi sonucu normal ekonomik dürtülerin çok az rol oynadığı güçlü metodlarla, gayri menkullerde değil, fakat idame outputta sosyal maliyeti oldukça ağır (kabile toplumlarının karışıklığı içinde) bir ölçmeye sebebiyet vermiştir (17). Bununla beraber çiftçinin ihracata dönük üretim yaptığı sektöre döndüğümüz zaman, artık kapısı teorisinin oldukça geçerli olduğunu görürüz. Burada hoş gitmeyen, yabancı sermayenin ve emek gücünün, madencilik ve plantasyon sektörlerinde etkili bir iç akımının olmayışdır. Yabancı ihracat ve ithalat firmalarının esas fonksiyonu, dünya pazarıyla rençberlerin aracılığını yapmış ve rençberlerin taleplerin yeni ithal edilmiş tüketim mallarına yöneltmek olmuştur (18). Gördüğümüz gibi çiftçinin ihracata yönelik üretimi aynı metodlar kullanılarak geliştirilmiş ve bu metodlar idame tarımda kullanılmıştır. Yeniliklerin asıl etkisi taşımacılık ve komunikasyonu düzeltmek yerine, yeni ürünleri tanımak, toprak ünitesi ve işçi başına fiziksel verimliliği arttırmak, fazla kaynakların tarım alanına katılmasıyla olmuştur. Köylüler, diğer sektörler kendi kendine yeterli iken temel ihracat maddelerini oldukça hızlı geliştirdiler. Biz burada artık verim kapasitesi öncesi duruma oldukça kapalı olarak yaklaştık.

Burası farklı yorumlar için açıktır. Şunu kanıt olarak öne sürebilirizki, on yıllık gelişme dönemi öncesinde Güney Doğu Asya ve Batı Afrika'da köylünün, ihracata yönelik üretimindeki artma oranı nüfuslarınag öre kalkınma oranlarının üstünde idi (19). Sabit teknik koşullarda işgücünün iç akımının anlamlı ol-

(17) Cf. The United Nations Report on the Enlargement of the Exchange Economy in Tropical Africa, PP. 37 and 49-51.

(18) Belirtmek gerekir ki, bazı çiftçilerin ihracata yönelik üretimlerinin genişlemesi, Güney Batı Asya'da prinçte dikkate değer, önceden yerli taşımacılık olanaklarının genellikle bilindiğinden çok daha büyük hacimde gelişmiş olmasına bağlanmıştır; nehir hatları, öküz arabaları gibi.

(19) Örneğin, 1905 den 1930 kadar yirmi beş yıllık peryotta, Gold Canst'ın

madığı ve temel ihtiyaç maddelerinde kendi kendine yeterliliği devam ettiğinde ihracata yönelik üretimlerini hızla geliştirmek için bu köy ekonomilerinin arzu ettikleri işgücünü nasıl buldukları daha önce sorulmuştur. Bu işgücünün bir kısmı küçük sanayilerin çökmesi ve taşımacılıkta işgücünden tasarrufun modern şekilleriyle gerçekleştirilmiştir. Fakat başlangıçta toprağa oranla istihdamsızlık yada artık işgücü bolluğunun olduğunu isbat edene kadar ızahımızda tatmin edici olarak doldurulmamış boşluklar vardır. Faktörlerin uygun olarak birleştirilmelerinden dolayı artı emek yoktur. Bunun nedeni, idame ekonomilerinde, güçsüz taşımacılık, üretimde küçük çapta ihtisaslaşma, herbiri kendi kendine yeterli ekonomik ünitelerin bulunmayışı, potansiyel fazla ürünün dağıtılacağı pazar kapılarının omlayışı ve kendi ihtiyaçlarından başka yoğun üretimin olmayışındandır. Böyle bir ülkeden bahsetmekle, Adam Smith'in dış dünyadan bağlarını kesmiş azgelişmiş «güçsüz» bir ülkenin durumunu ele alıyoruz demektir. Köylü ekonomilerinde fazla emek akışkandır; ama bu para-ücret sisteminin yaygınlığı ile olmuyordu; tamamen ihracata yönelik üretim yapan aile birliği içinde bloke edilmişti.

Bu genişleme metodu içinden çıkılmaz şekilde para ekonomisinin idame sektörlerine girişiyle bu girişin kusurunu yansıttığımız zaman artık verim kapasitesinin çiftçi ekonomilerindeki hızlı gelişmesini izole etmek için, idame olarak takviye edilmiş olduğunu kabul etmek durumundayız. Uluslararası ticaretin eşliğinde çiftçilere, ihracata yönelik üretimi artırmanın farklı tipte ürün geliştirme sorunu olmadığını, fakat para ekonomisinin yeni ve aile dışı yollarında uzağı görüşle adım atmak olduğunu anlatmak gerekir. En az temel ihtiyaçlarını karşılamak için ellerindeki tekniklerle yeterli toprak ve işgücüne sahip olan çiftçi topluluklarını düşünelim. Yine her ihracata yönelik üretimin idame output düşünülerek başarılabilirdiğinin ivarsayalım. Şimdi konvansiyonel ekonomik teoriye göre eğer ihracata yönelik

cocoa üretimi 40 kattan fazla genişlemiştir. Hatta daha yüksek bir genişleme oranı cocoa üretiminde, Nijerya'da diğer ihracat ürünlerinde önemli genişleme ile birleştirilmiştir. (cf. West African Insti-Section, Achimota, 1953. Özellikle 96 ve 98. Sayfalar arası; The Netive Economies of Nijeria ed. M. Perham, Vol. I, Part II) Nüfus Aşağı Burma'da otuz yıllık peryod'da 1870-1900 prinç tarımı altındaki sahaları kattan daha fazla artmıştır göçünün Yukarı Burma'dan aşağı Burma'ya 2 kat artarken. (of. Also, Fornival op. cit, PP. 84-85)

üretimden farklı bir avantajları varsa, bu onların belli bir açığı karşılayacaksa, çiftçilerin ihracata yönelik üretime dönmeleri için bir sebep yoktur. Fakat çiftçiler bu durumda geriye dönüşü istemeyeceklerdir. Bu tutuculuk ne tamamen akıl dışıdır, ne de bazı kazançlar için çiftçileri yiyecek kıtlığı riskiyle, bazı lüks malların ithali uğruna yüzyüze getireceği için rasyoneldir. Bir kazanç elde edilmiş olsa bile, daha önceden de görülmüş olacağı gibi bu satılacak ihracat ürünlerinin ve satın alınacak yiyecek maddelerinin fiyatlarında elverişsiz değişiklikler tarafından silinecektir. Hatta karşılaştırmalı maliyetler prensibi üzerinde pek çok kazanç imkanı varsa bile, ihracata yönelik üretimin çekingen veya çok yavaş gitmesini bekleyeceğiz. Yani kaynaklar çok sınırlı ise istenen en az üretimi devam ettirmek, idame ekonomilerine ek olarak ihracata yönelik üretim yapabilmeleri için, bazı fazla kaynaklardan yararlandıklarını varsaydıysak, idame tarımdan ihracata yönelik üretime geçişte çok daha kolay çelişkiye düşmüş oluruz (20). Buradaki artı kaynaklar iki fonksiyonu yerine getirir. Birinci olarak çiftçiler ticarete girmeden önceki durumlarını koruyacak, en az üretimi devam ettirmek için gerekli gücü ellerinde bulunduracaklardır. İkinci olarak mal ithaledebilmeleri ve ticaretten net kazanç elde edebilmeleri için çiftçiler, sadece kalifiye emeğin gayretiyle ihracat yönünde üretimi artıracaklardır. Bu gözlemlerin her iki tarafında çiftçilerin para ekonomisi içine itilmelerini belirtmek açısından önemlidir.

Birinci grup çiftçilerden başlarsak ihracata yönelik üretimin ve para ekonomisinin gerçekleşmesini iki yoldan gösterebiliriz. Birinci olarak, para ekonomisi hukuk, idare, taşımacılık ve iletişim'in düzeltilmesiyle; ikinci olarak daha fazla çiftçi aile gruplarını tam emek gücüyle, ihracata yönelik üretim için aynı part-time üzerinden çekmekle para ekonomisi gelişebilir. Bu durumda para ekonomisinin her genişleyen dairesinde,

(20) Şüphesiz, bu görüş, karşılaştırmalı maliyetlerdeki farklılıkların çok geniş olduğu farzederek, dikkate alınmıştır. Fakat, idame ekonomisinden bazı kaynakların ihracata yönelik üretim için çekilmesinin kaçınılmaz riskleri olabilir. Hatırlanacağı gibi araçlar (komisyoncular) bu durumda yüksek kâr marjı ödeyebilir, yeterli kazançların engelleri aşması, tam istihdam edilmiş belli kaynakların farklı avantajlarından ziyade artı kaynakların çoğalması gibidir.

ihracata yönelik üretime daha fazla çiftçi çekebilmek için fazla kaynakların teşvik unsuru olarak kullanılması zorunludur. Hatta bütün mesailerini ihracat ürünü elde etmek için harcayan çiftçiler yiyecek gereksinimlerini karşılamak için gerekli tüketim maddelerini, bu maddeleri üreten kesimden yerli olarak alıyorlarsa, o zaman diğer kesimdeki çiftçiler kendi ihtiyaçlarının üzerinde yiyecek maddesi üretmek için artı kaynaklara gereksinim duyacaklardır (21). Mantıki olarak tüm zamanlarını ihracata yönelik üretime ayıran çiftçilerin yiyecek maddelerini ithal etme yerine yerli üreticiden almaları için bir neden yoktur. İhracat ayönelik üretim yampakta uzmanlaşan bir kaç çiftçi ihtiyaçları olan yiyecek maddelerini dışarıdan sağlayabilirler. Orta halli bir iktisatçı farklı avantajlar teriminde ve marjinal produktivitesinin devam eğrisinde ve geçiş döneminde konvansiyonel teori yeterli iken, bizim artık verim kapasitenin bozulduğunu farklı tavsir etmemizi ve para ekonomisinin geniş dairesinde uluslararası ticarete sokmamızı yadırgıyabilir. Burada genişleme dönemi ile geçiş dönemini birbirinden ayırmak gerekir. Belirtmek gerekir ki birçok çiftçi genişleme yolunu ya daraltıyor veya bir noktada durduruyor. İhracat yönelik üretime uygun toprakların, tarım alanlarına katılması gibi. Gelecek bölümde ihracat politikasının sorunlarına baktığımız da göreceğimiz gibi bu kuşkusuz sabit kaynak miktarının tahsisi problemini geriye götürmektedir. Fakat böyle olsa da, idame ekonomisinden tam gelişmiş para ekonomisine geçişte konvansiyonel teori eksik kalır ve artık verim kapasitesinin izah tarzı yerine

-
- (21) Toprak ve işgücü dengeye ulaştırılabildiği sabit teknik ve sabit bileşimlerdeki her dönemde genişleme metodu uygun koşullar altında ele alınabilir. Çiftçilerin farklı ihracata yönelik farklı durumlarının yeni ve büyük ölçekli hem de yoğun çiftçilik metodlarının gelişmesine engeldir. Söylemek doğrudur ki, idame tarımda saban ve pulluk gibi sabit faktörlerin kullanılması sık sık kapasitenin düşmesine engel olmuştur, bir sabit faktörlerin tam kapasitede tutulması net üretimin ölçüsünü artırıyordu. Fakat bu yeni ve daha fazla toprak kullanılan üretim metodlarında çok artık kapasitesinin tam olarak kullanılması dengenin düzeltilmesi olarak tercih edilebilir. Ölçeğin artırılmasında traktörün kullanımı pulluğun kullanımından farklıdır. Büyük ölçekli çiftliklerden farklı olarak büyük ölçekli toprak mülkiyetinin gelişmesi bizim sabit teknik varsayımımıza engel olmaz.

geçemez. Asya'nın ve Afrika'nın (22) çoğu az gelişmiş ülkelerinde bu geçiş dönemi henüz bitmiş görünmemektedir.

Artık verim kapasitesi yaklaşımıyla ilgilenmeye devam ederek, ülkenin nüfusu hızla artarken, ve üretim metodlarıyla genişleme sınırına ulaşılmış olduğunda, ihracata yönelik üretim yapan ekonomide bir çiftçinin tipik durumunu çok daha açık olarak gösterme olanağını bulduk. Daha büyük nüfus artışlarında böyle bir ülkenin ihracat kapasitesinin artık verim kapsite yaklaşımına göre, belli bir oranda düşmesini bekleyeceğiz. Genel görüş bu olmakla birlikte Ohlin tarafından formüle edilmiş konvansiyonel teoride elde edilen şekliyle çelişmiştir. İlk olarak, ihracat tipi Ohlin teorisinin birinci sırasında yer alır, yani ihracat yapan ülkenin toplam ihracatının toplam milli hasılasına oranı tarafından ölçülmüş toplam ihracat kapasitesinden ayrı olarak işgücünün mü yoksa sermayenin mi daha yoğun olduğu açıklığa kavuşturulmamıştır. Ohlin teorisine göre yoğun nüfuslu bir ülkenin neden toplam outputuna göre emek yoğun ihracat oranına aynı zamanda sahip olacağı belirtilmemiştir.

Ohlin tarafından öne sürülen ideal ticaret örneği Avrupa'nın yoğun nüfuslu ülkelerinin gerçek bir kopyasıdır. Bu ülkeler yoğun nüfusları yüzünden imalatta, hatta tarımda bile ihracata yönelik ticareti kurmaya birçok sebeple mecbur olmuşlardır, fakat yoğun olarak nüfuslanmış az gelişmiş ülkelere döndüğümüz zaman ideal ve uluslararası ticaretin bugünkü örneklerinin birbirinden geniş olarak saptığını görüyoruz. Gerçekten bu ülkeler yoğun nüfuslarıyla ihracata yönelik emek yoğun mal üretiminde ticareti geliştiremediklerinden az gelişmiş olarak kalmışlardır. Kuşkusuz nüfusun ve diğer bazı etkenlerin baskısı yüzünden ihracatlarının toplam outputlarına oranı aynı seviyede devam edebilmiştir. Hatta bu son örnek belli koşullar altında az gelişmiş ülkelerin çoğunda görülmemiştir. Yeni Endonezya'da tarımsal ihracat miktarının nüfusu yoğun olan Java ve Madura'dan mutlak olarak, nüfusu hala seyrek olan diğer merkezi adalardan da nisbi olarak azaldığını gösteren bazı kanıtlar var-

(22) Cf. United Nations Report yukarıdaki Enlargement of the Exchange Economic yi destekledi. Hatta çoğu gelişmiş ihracata yönelik üretim yapan çiftçilerde para ekonomisi mal piyasasında olduğu gibi faktör piyasasında aynı şekilde yapılmadı.

dır (23). Kuşkusuz bu azalma için başka nedenler de vardır, fakat nüfusun baskısının artık verim kapasitesini indirmesi temel faktör olarak göze çarpıyor ve azalmanın şeker kamışı ve kauçuk yetiştirilen çiftçiden plantasyon ihracatının daha fazla olduğu topraklara yayılması bu toprakların çiftçiler tarafından aralıklı olarak idame üretim için tecavüze uğramasına neden olmuştur (24). Genellikle az gelişmiş ülkelerde belli toplumsal ve ekonomik koşullar geçerlidir. Genel olarak belirtmek gerekirse bu ülkelerin ihracata yönelik ticaretleri artık verim kapasitesi tarafından öne sürülen yaklaşıma, karşılaştırmalı maliyetler tarafından öne sürülen yaklaşımdan daha yakındır (25).

— IV —

Bu araştırma esas olarak yorum ve analizle ilgili olmakla birlikte, bazı politik yönlerine dokunarak konuyu tamamlayabiliriz.

(i) Bir çok az gelişmiş ülkede nüfusun baskısının etkisi belli sosyal ve ekonomik organizasyon durumunda, tabii kaynakları ihracattan idame ekonomilerine kaydırarak, bu sektörün kısılması ile aynı olduğunu göstermiş bulunuyoruz. Eğer tabii kaynakların ihracata yönelik üretimde farklı avantajları varsa nüfusun baskısı çift yönlü zarar verir.

(23) Cf. J.H. Boeke, *Ontwikkelingsgang en teokomist von bevalkings-en Undernemingsland bouw in Nederlansch-Indie* (Leiden, 1948), P. 91. Bu referansı Mr. M. Kádrón'a borçluyum.

(24) Aynı eğilim Fijide de toprakların plantasyonlardan idame ekonomilerine kaydırılması, ve Hindistan'dan göç eden işgücünün artan baskısı sonucu şeker tarımında çalışmakla karşılanması şeklinde de gözlenmiştir. Şeker endüstrisinde gerileme ile bu tasarı bulanıklaşmıştır. Bu eğilimin işlememiş olmasının sebebi batı Hindistan'daki karışıklıklardır. Adaların, kısmen ithal edeceği yiyecek için yapılacak ödemeleri karşılamada turist endüstrilerine dayanak olabilir.

(25) Artık verim kapasitesi yaklaşımı, dünya ekonomileriyle daha uzun zamandan beri temas halinde olmalarına rağmen sürekli olarak yoğun nüfuslu olarak kalmış Hindistan gibi ülkelerle ve çok daha sonra uluslararası ticarete girmiş olmalarına rağmen Batı Afrika'daki az gelişmiş ülkelerin neden kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını izaha yrdım eder.

İlk olarak azalan verimlere; ikinci olarak da kaynakları daha verimli olarak kullanmaktan saptırarak daha az verimli kullanımına yol açar. Yani eğer Java, şeker kamışı ve kauçuk üretiminde farklı avantaja sahip olsaydı idame prinç tarımı için bu çiftlikler çiftçiler tarafından tedrici olarak azaltılıp, daha büyük miktarda prinç elde etmek yerine, şeker kamışı tarımına ayrılacaktı. Ortodoks liberal iktisatçılar, para ekonomisinin ve fiyat mekanizmasının daha sistematik olarak gelişmesi için kuşkusuz bu durumda karşılaştıklarında, engellerin ortadan kaldırılması için göğüs gerilmesi gerektiğini savunacaklardır. Hala çoğu az gelişmiş ülkeler, geleneksel sosyal yapılarının sebep olduğu ekonomik katıllıklarından ve/veya din ve sınıf farklılıklarına dayanan belireyici politikalarından dolayı şiddetli acı çekmektedirler. Burada büyük bir güçle düzeltilmesi gereken yatay veya dikey işçi hareketi ve toprak mülkiyeti gibi engeller vardır (26). Analizimizde öne sürdüğümüz gibi, başlangıçta yeni ticarete açılmış bir ekonomi için, daha sonraki devreye göre toprağın bol olduğu zamanda, para ekonomisini geliştirmek kolaydır. Ekonomistler tarafından belirtildiği gibi Java gibi bir ülkede, toprak mülkiyeti üzerinde geleneksel yada yeni karşılaşılmış sınırlamalar vardır. Nüfusun yapısının belli baskısı, idame ekonomisinin büyük açıkları ve emeğin yoğun olarak kullanılmadığı üretim metodları üzerindeki sınırlayıcı engeller devletin çok etkin müdahalesi olmaksızın ortadan kaldırılması çok şüpheli görülmektedir. Sorunun özü şudur: Az gelişmiş ülkelerde yukarıda belirttiğimiz nedenler yüzünden mübadele ekonomisi henüz gerektiği şekilde işlememiştir. Kendi başına terk edilmiş aksak rekabet aletlerinin düzeltilmesi ve karşılaştırılmalı maliyetlerde dengeye gelmesi için devlet müdahalesi gereklidir. Şeker kamışı ve kauçuk üreten ve bu üretimde avantajlara sahip olan Java gibi bir ülkede bu alanlara daha fazla kaynak tahsisi gerekebilir. Örneğin Java, fazla iş gücünü içindeki sanayilere yönlerebilir. İthalatı kısabilir ve satınalmaları şişirerek etkin ihracatı geliştirme politikası güdebilir. Burada özellikle ortodoks liberal iktisatçılar için aşırı hassas olan bir ikileme geliyoruz. Kabataslak bir tetkikle onların terkettikleri serbest

(26) Bu merkezi ve Doğu Afrika gibi liberal çağının kuvvetli olduğu yerlerde, hem yerli nüfusa gerileme hem de beyaz gözmenlerin huzuru için uygundur (Cf. The Royal Commission Report on East Africa).

ticaret görüşü, görünüşte karşılaştırmalı maliyetler prensibine karşı, klasik nazariyeler tarafından belli genişlikte desteklenmiştir (27). Hangi sanayinin korunması gerektiğinin seçimi, bir kere verilmiş olan himayenin kaldırılmasının hayati imkansızlığı kontrol eğilimlerini bütün ekonomik sisteme baştanbaşa yaymakla acayip bir gelişmeye neden olmak ve böylece devam etmek önemli bir sorundur. Bu varsayımları iyi bilinen idari etkensizliklerden ve bazan da az gelişmiş ülkelerin yönetiminde rüşvetin olması sorunları ağırlaştırmaktadır. Hatta eğer biz uluslararası ticareti örneğinin doğal avantajlara dayandığına inanıyorsak gerekli sanayileri korumak için devlet etkili olmayan bir seçim yaptığı zaman ihracatı geliştirme politikası olarak gerekli malları seçmede bu tercihinin yeterli derecede etkin olacağından nasıl emin olabiliriz?

(ii) 19 yy. da az gelişmiş ülkelerde ihracata yönelik üretimi yarı atıl iş gücünün çalıştırılması olarak anlaşılmıştır (28). Kuşkusuz burada yerli halk tarafından karşılanabilen geleneksel işsiz yaşamın fedakarlığı ve aynı zamanda karşılaştırmalı maliyetler teorisi tarafından normal olarak nazara alınmamış, verimin tatmin edici bir izahı geliştirilememiştir. Bu üleler ticarete girmeden önce tabii kaynaklar ve istihdam edilmemiş emekten ibaret olan artık verim kapasitesine sahipti. Bu bize özellikle 19 yy. da az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren ortak bir görüş kazandırır. Maliyetsiz olarak ele geçirilmiş olan, bu artık verim kapasitesinin yerli üretimden çekilmesi arzu edilmemiş fakat yalnız vergi baskısı ve hatta zorunlu emek gibi konuların ve göçün yarattığı sosyal ve politik problemleri uyumlaştırmanın önemli olduğunu biri düşünebilir. Bir başkası tabii kaynakların sömürülmesine yol açtığı için farklı maliyet tiplerine işaret edebilir

(27) Cf. J. Viner, International Trade and Economic Development, PP. 41-42. Bakınız aynı zamanda Sidgwick, Principles of Political Economy, Book III, Chop. V.

(28) Maliyetin esas unsuru olarak geçmiş outputu konu ederek artık verim kapasitesi yaklaşımını, fırsat maliyetleri teorisi altında resmi olarak sınıflandırmak mümkündür. Fakat bu az gelişmiş ülkelerin üretimlerinin hızla geliştirebilecekleri olayını öneminde saptıracaktır. Bu yalnız yerli halkın işsizliğe feda edilmesiyle olmayacak aynı zamanda fazla tabii kaynakların çalışmaya açılmasına da sebep olacaktır.

(29). Fakat büyük bölümü için söylemek gerekir ki az gelişmiş ülkeler ihracata yönelik üretimi isteyerek seçti ve yeni ithal edilmiş mallarla artan isteklerini tatmin etmek ve net kazanç elde etmekle işe başladılar; yani bizim serbest ticaret hakkındaki görüşümüz şartlar büyük ölçüde değişmediği için bozulmamıştır. Ortodoks iktisatçıların katı bir ısrarla 19 yy. az gelişmiş ülkelere karşılaştırmalı maliyetler teorisini uygulamaları, daha güçlü görüşleri ihmal ettirmiştir.

(iii) Birinci bölümde gördük ki 19 yy. uluslararası ticaret örneğine ve klasik teoriye yönelik eleştirilerin düşmanlığına rağmen, batılı kolonyal güçler, tropikal az gelişmiş ülkelerde ihracata yönelik politikalarla karşılaştıkları zaman ve ticaret yapan ülkelerin verimliliğinde yukarı doğru bir kabarmanın dinamik güç olarak ortaya çıkmasından sonra uluslararası ticaretin Adam Smith'ci doktrinlerine ve serbest ticaretin klasik teorisine müraaat ederek bu politikaların doğruluğuna güveni arttırmıştır. Eleştiricilere göre gelişmiş ülkelerin pazarları az gelişmiş ülkelerin mamul malları ve hammaddeleri için sözde gizli bir rasyonalizasyon olarak görülür. 19 yy. uluslararası ticaret metodu az gelişmiş ülkelerin uluslararası ekonomik dalgalanmalara güçle karşıkoymuş olmaları «ekonomik yapılarının büyük ölçüde ihracata daylı olmasındandır» standart görüş haline gelmiştir. İkinci bölümde sözünü ettiğimiz karşılaştırmalı maliyetler teorisinin ideal dünyasını terk ediyoruz. Bu teoriye göre ihracata yönelik üretim için arzu edilmeyen kaynakların tekrar yerli üretim içinde absorbe edilmediğini varsayarak, her ülkenin ihracata yönelik ticaretten zarar görebileceğinin dikkate alınması gerektiğini görmüş bulunuyoruz. Başlangıçta, sadece artık verim kapasitesine dayanarak, ihracata yönelik üretim oranını arttırmak isteyen ülkenin güçsüzlüğünden sözedilebilir. İhracat yönlü gelişme fikrinin bizim görüşümüzle uygunluğu nedir?

«İhraç yönlü» teriminden şu anlaşılıyor ki, az gelişmiş ül-

(29) Toprak erezyonunun sosyal maliyeti çok büyük olabilir, fakat bu yalnızca ihracata yönelik üretimin genişlemesine sebep olmamıştır, aynı zamanda kötü tarımsal metodları ile nüfus baskısına da sebep olmuştur. Az gelişmiş ülkelerin yerine getirilemeyen tabii kaynaklarının sömürülmesi için, problemlerin gerekli şekilde saptanması, ticaretten elde ettikleri kazancın dağılımı problemine bağlıdır. Burada sadece yerli halkın ticaretten elde ettikleri kazancı kastedmiyoruz.

kelerin yerli üretim için kullandıkları kaynakları, dengeli bir politika ile ihracata yönelik üretime kaydırılabilir. Bizim artık verim kapasitesi yaklaşımımıza göre bu ihraç yönlü gelişme olarak hesap edilmemelidir. Başlangıçta ihracata yönelik çiftçi üretiminde ve yerli üretimde kaynaklar dengeli olarak dağıtılmamıştı. İhracata yönelik üretimde fazla toprak ve az emek vardı. Sonraları Javada olduğu gibi, nüfusun baskısı artmaya başladığı zaman, bu baskı ihraç yönlü gelişmeye karşı değil, onun yanında olduğunu gördük. Madencilik ve plantasyon sektörlerine döndüğümüz zaman, ihraç yönlü gelişmenin anlamlı bir şekilde kurmanın zor olduğunu da görmüş bulunuyoruz. Burada can alıcı sorun şudur: Yabancı sermaye ve teknik kaynakları yerli üretime kaydırmak ne kadar zamanda gerçekleşecektir? Çevap açıktır. Yerli pazarın darlığı az gelişmiş ülke idarelerinin kolonyal yada bağımsız olup olmadığı gibi nedenlere bağlı olarak, şimdiye kadar önemli miktarda yabancı sermayenin, madencilikten yerli sanayilere kaydırılması engellenmiştir. Bilindiği gibi, yabancı sermaye miktarının daha büyük oranda mı yoksa daha küçük oranda mı yerli sanayi sektörlerine sokulacağı; bu sermayenin cezbedilmesinin mi edilmemesinin mi daha iyi olduğu tartışmaya açıktır.

Yukarıda sözü edilen kolonyal idarelerin ihracata yönelik üretimi artırmak için kuvvetli motiflere sahip olduklarını inkar etmek güçtür. Merkez ülkelerin olduğu kadar kolonilerinde ihracatın gelişmesinde hakları vardır. Çünkü ana ülkeler kendi hasıllarını kolonilerini sömürerek şişirdiler (30). Bu ülkeler gelir elde etmiş ve yabancı sermaye yatırımlarını madencilik ve plantasyon sektörlerine çekmek için çeşitli planlı politikaları, demiryolu taşımacılığı için uygun tarife oranları çeşitli teknik hizmetlerin öngörülmesi bu politikalar arasında sayılabilir. (31). Genelde söylemek gerekirse yukarıda belirtilen yardım kolonyal ihracatı geliştirmek içindir. Bunlar da ihracata yönelik politikalar değil, fakat temel hizmetlerde hukuken ve idarenin

(30) Bu az gelişmiş ülkelerin idarelerinin kolonyal mi bağımsızımı; şimdi mi yoksa gelecekte mi bağımsızlıklarını kazanacakları açısından doğrudur.

(31) Kolonilerin sistemlerinde ihraç yönlü gelişmenin sonucu sterlin % 100 lük bir değer değişiminde ortaya çıkacak muhtemel sorunlar için bak. A.D. Hozzlewood, «Economic Studies, Jamaica, December 1954.

kurulması ve önceden mevcut olan artık verim kapasitesinin dünya pazarı tarafından uyarılmış olan moderin taşımacılık gibi politikalarıdır. Eğer biz kolonyal devletlerin ihracatlarına yönelik politikalarını eleştirmek istiyorsak, bunu ihraç yönlü gelişme nedeniyle değil, fakat; uluslararası ticaretten elde edilen çok büyük kazanç oranının kolonilerin kamu hizmetlerinden, yabancıların mülkiyetindeki maden ve plantasyonlara ve aynı zamanda yerli işgücünü ve ihracata yönelik üretim yapan üreticilerin masraflarına kaydırmış olmasından dolayı eleştirmeliyiz.

Sadece genel bir teklif anlamında ileri sürülen ihraç yönlü gelişme doktrini üzerine çok katı bir yorum getirmiş olduğumuz ileri sürülebilir. Hammadde ihracatlarının toplam ulusal hasıllarına göre çok büyük olan geniş-toprak sahibi çoğu azgelişmiş ülkelerin 19 yy. uluslararası ticaret metodu, ekonomik dalgalanmalar karşısında güçsüzlüklerini azaltma isteklerine karşılık vermemiştir. Fakat kusur sadece yerli sektörlerde değil azgelişmiş ülkelerin mutlak olarak, hammadde ihracına yönelik üretimlerinin aşırı derecede suni olarak genişlemesi ve ihraç yönlü doktrine eğilmiş olmalarındandır. Azgelişmiş ülkelerdeki kuvvetli milliyetçilik ve antikolonyalizm duyguları, çok zararlı olan bu doktrinin desteklenmesi için, ihracat piyasasına yönelik hammadde üretimine gitmek, yaygın inanç olarak, kolonyal ticaret örneğini kurmakla aynıdır. Azgelişmiş ülkelerin hemen hemen çoğu, sermaye ve teknik kaynakların çoğunu endüstriyel kalkınma projelerine kaydırarak ihracata yönelik üretim yapan çiftçileri çok az destekliyordu ve aynı zamanda madencilik ve plantasyon sektörlerini sakatlandırıyorlardı. Bu aynı zamanda ekonomik kalkınmalarının önemli ihtiyacı olan dış mübadele kazançlarını indirme etkisi yapıyordu. Kuvvetli ihraçata yönelik politikalar (32) ihtiyaç duyulsabile, 19 yy. ihracat örneğinin yeterli kritiğinin yapılmamış olması ihracatın tamamen düşürülmesi için bir basamak olarak görülmemelidir. 19 yy. veya kolonyal uluslararası ticaret örneğine karşı yaygın düşmanlık duyguları ve şüpheler tamamen yerleşmiş değildir; (a) Uluslararası ekonomik yardımların iyimser değerlendirilmesi yüzünden, hem ulusal kendi kendine yeterlik hem de imal edilmiş malların ihracatında, azgelişmiş ülkelere ekonomik planlarının ma-

(32) Cf. Örneğin Gunnar Myrdal, *An International Economy* P. 274.

liyetinin daha büyük kısmını yine bu ülkeler çekecektir. (b) az gelişmiş ülkeler kalkınmalarında kullanmak için döviz kazanmak zorundadırlar ve (c) buna rağmen bu ülkelerin kalkınma planlarının başarılı olabilmesi için peşini bırakmamak gerekir. Geçmişte teknik özellikleri bakımından birbirinden pek farklı olmayan bu ülkeler için, ihracata yönelik politikalarını başarılı olarak gerçekleştirmenin hayati önemi vardır (33). Hammadde ihracatından elde edilen döviz kazançlarıyla ve kalkınma planlarını başarmak güçsüzlüğü ortadan kaldırmıyacaktır. Fakat kısa dönem ekonomik dengenin sağlanmasında (34). Az gelişmiş ülkelerin uzun dönem kalkınma ilişkilerinde uluslararası ticaretin ondokuzuncu yüzyıl örneğinin bir kritizmi olarak değil, ayrı ayrı göz önüne alınabilecek bir denge politikası olarak bunlar önemlidir. Uzun dönemde, Japonya gibi sanayileşmiş nüfusu ve mamul mal ihracı artmaya devam eden bir ülke bile güçsüz olabilir (35).

- (33) Coloniyal doktrin iç gelişme için gerekli hizmetlerin finansmanında dış ticaretin vergilendirilmesi politikası, ihracatı artırmak için sık sık savunulmuştur. Fakat bu neden, şüpheli görülmektedir. Belirtmek gerekir ki, yeni bağımsızlığını kazanmış olan az gelişmiş kolonyal devletler bu beceriksizliğin dışında tutulmalıdır. Fakat ne yazık ki, yoğun milliyetçilik ve anti kolonyalizm atmosferinde bu doğru değildir. Bazı yeni bağımsızlığını elde etmiş olan devletler bunu çok sıkı başlanmış politik olanaksızlıklar yüzünden ekonomik politikaları tersine dönmüş olarak görür. Burada kendilerini klasik teorinin eleştiricisi olarak gören iktisatçılar ve ondokuzuncu yüzyıl uluslararası ilişkilerin yaratılmasına yardım etmiş, şefkatli muameleler yerine, anlaşılabilir duygulu reaksiyonlar; rasyonel gözlemler ve anlaşılabilir akıllı tutumlar arasındaki ayırma dikkat edilmelidir. Az gelişmiş ülkeler çok konuksever olma labirlikte, cansıkıcı lükse itibar ettiklerinden çok fakirdirler.
- (34) Cf. The United Nations Report an Measures for International Economic Stability ve Myrdal'ın onun üzerindeki yorumlamaları.
- (35) Adam Smith'in kanal yaklaşımını aydınlatan profesör J.H. Williams'a göre bu ülkeler kendini ihracat piyasasının isteklerine adapte etmiş ve uzmanlaşmış olan Batı Avrupa'nın yoğun nüfuslu gelişmiş ülkeleridir. Adam Smith'in kanal yaklaşımının, özellikle yoğun nüfuslu ve gelişmiş yapılarını ihracat piyasasının isteklerine göre kurmuş Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkelerini aydınlattığını Professor J.H. Williams keşfetmiştir. Biz bu makalede uzmanlaşmayı, önceki yorumlarını tamamen aksine, abartılmadan ve duyarsızlıktan uzak olarak verim kapasitesine de uygun olarak yorumladık. Cf. J.H. Williams, «International Trades Theory and Policy-Some Corrent issue, American Economic review, propers and Prace edings, 1951, PP. 426-27.